

РЭГІЯНАЛЬНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ЕЎРАПЕЙСКІХ БАЛАДАЎ ПРА ПТУШАК

У артыкуле разглядаюцца асаблівасці баладаў пра птушак з антрапаморфнымі характарыстыкамі ў рэгіянальных баладных традыцыях Брытанскіх выспаў, Паўночных краінаў і Беларусі. Падрабязна аналізуецца функцыі і роля птушак у баладах дадзенага тыпу, матывы іх наводзінаў. Асаблівая ўвага надаецца рэгіянальнай спецыфіцы вобраза крумкача ў баладах розных краінаў. Разглядаюцца міфалагічныя вытокі асаблівасцяў птушых вобразаў.

Жанр балады надзвычай багаты і разнастайны. Тэматыка балад у залежнасці ад рэгіянальнай традыцыі можа вельмі моцна адрознівацца. Аднак амаль у кожнага народа ёсць балады, у якіх мы сустракаемся з жывёламі ці стыхіямі з антрапаморфнымі характарыстыкамі (звычайна – гэта здольнасць размаўляць). Пры гэтым найбольш распаўсюджанымі творами такога тыпу з’яўляюцца балады пра птушак.

Шэраг шатландскіх і англійскіх баладаў можна аднесці да вышэйназванага тыпу. У шатландскай баладзе “The Gay Goshawk” (“Адданы ястраб-цецяроўнік”) птушка, якая валодае такой антрапаморфнай характарыстыкай, як здольнасць размаўляць (... *ye can speak*), дапамагае закаханым. Шатландскі юнак перадае ліст праз адданага ястраба сваёй каханай у Англіі, жадаючы сустрэцца з ёй. Аднак бацька дзяўчыны супраць іх стасункаў, і тады яна вырашае пайсці на хітрыкі, кажучы каршаку, што сустрэнецца з юнаком у ... *the fourth kirk in fair Scotland* ‘... у чацвёртай царкве ў слаўнай Шатландыі’ [1, с. 185]. Бацьку ж яна просіць пахаваць яе ў той самай царкве, калі яна памрэ. Пасля гэтага дзяўчына п’е снатворнае зельле, усе думаюць, што яна памерла, і яе хаваюць менавіта ў той царкве, дзе яна і дамовілася са сваім каханым. Праз дзевяць дзён яна прачынаецца і пара зноў разам.

У гэтай баладзе ястраб выступае ў якасці пасланца, якога рыцар адпраўляе з весткай да сваёй каханай. Функцыя птушкі як вестуна з’яўляецца глыбока архаічнай і ўніверсальнай, вытворнай ад міфапаэтычных паданняў пра душу ў абліччы птушкі. Вобраз птушкі ў ролі пасланца сустракаецца яшчэ ў кельцкай міфалогіі. У “Мабіногіёне” ў частцы “Бранвен, дачка Лліра” гаворыцца пра тое, як аднойчы Бранвен выгадавала шпака і навучыла яго размаўляць. Разам з ім яна адправіла ліст брату, гэта значыць, што тут птушка выступае ў ролі пасланца.

Ястраб ў баладзе “Адданы ястраб-цецяроўнік” валодае і рысамі іншай птушкі – пявучай. Гаспадар просіць яго, каб той, прыляцеўшы да дзяўчыны, заспяваў (*sit there, and sing ye there*), і спевы яго былі выдатнымі (*a merry song*) [4].

Птушка дапамагае героям у шведскай баладзе пачатку XIX стагоддзя “Ravnen Rune” (“Крумкач Рунэ”). Сюжэт дадзенай балады сустракаецца таксама ў Даніі, Нарвегіі, Ісландыі і на Фарэрскіх выспах. Адноічы гэр Ціннэ (альбо кароль Валлема) выдаў сваю дачку замуж ... *på fremmande Land* ‘... у чужую краіну’. Аднак жаніх дзяўчыны Керсцін на наступны дзень зняволіў яе ў вязніцы, кажучы, што яна ... *var intet mö när du kom till mig* ‘... не была цнатлівай, калі прыехала да мяне’ [6, с. 57]. Няшчаснай пагражае смерць на вогнішчы, і яна шукае таго, хто раскажа бацьку пра яе бяду. Дапамагчы ёй пагаджаецца крумкач (альбо грыф), але пры ўмове, што ў адеўнасці птушкі Керсцін будзе грудзмі карміць яе птушанятаў. Даведаўшыся пра лёс дачкі, кароль ідзе ў стайню і просіць каня Блакке (які ўмее размаўляць) дапамагчы выратаваць дачку, на што той пагаджаецца, але папярэджае: *å ville vill jag bära deji åt främmande land // bara du inte Nämmen brun Blackens namn* ‘Я ахвотна завязу цябе ў чужую краіну, // Толькі калі ты не будзеш называць мяне па імені’ [6, с. 56].

У дадзеным выпадку гаворка ідзе пра распаўсюджаны матыў сілы імя. Чалавек (альбо жывёла, як у гэтым выпадку) губляе сваю чароўную сілу, калі вораг дазнаецца пра яго імя. А конь Блакке на самой справе валодае неверагоднымі здольнасцямі, і калі яны прыязджаюць ратаваць дачку караля ... *begynie brun Blacken att gnägga // så murarne de sluppo i från väggen* ‘... пачаў конь Блакке іржаць, // Што камяні пачалі сыпацца са сценаў’ [6, с. 56]. У выніку Блакке забівае жаніха Керсцін і вяртае вываленую дзяўчыну дадому.

Як і ў шатландскай баладзе “Адданы ястраб-цецяроўнік”, у “Крумкачы Рунэ” птушка дапамагае героям, прыносячы ім вестку.

Антрапаморфнымі рысамі валодаюць і крумкачы ў англійскай баладзе “The Three Ravens” (“Тры крумкачы”) і шатландскай “The Twa Corbies” (“Два крумкачы”). Сюжэт гэтых твораў вельмі падобны: два ці тры крумкачы вядуць гутарку пра тое, дзе яны падсілкуюцца. Адзін з іх кажа, што іх ежай паслужыць забыты рыцар (*a new slain knight*). І пра тое, дзе ляжыць забыты ваяр, ведаюць толькі яго сокал, сабака і любая дзяўчына. Далей пачынаюцца істотныя адрозненні ў творах. У баладзе “Два крумкачы” канцоўка трагічная, у той час як у “Трох крумкачаў” танальнасць не настолькі змрочная. У шатландскай баладзе ўсе здраджаюць рыцару: сабака і сокал выпраўляюцца на паляванне, а каханая знаходзіць сабе новага жаніха (*his lady's taen another mate*). У той жа час у англійскай баладзе “Тры крумкачы” пераважае ідэя адданасці, і дзяўчына хавае забытага рыцара і адразу ж памірае на яго магіле. А завяршаецца твор наступнымі радкамі: *God send every gentleman, // Such haukes, such hounds, and such a Leman* ‘Божа, пашлі кожнаму мужчыну // Такіх сокалаў, такіх ганцакоў і такую каханую’ [1, с. 133].

Наогул, крумкач – самая распаўсюджаная птушка ў баладах. Пры гэтым у шатландскіх і англійскіх баладах сімволіка крумкача нясе адмоўнае значэнне (некралагічнае), што дастаткова лёгка растлумачыць: крумкач – птушка, якая сілкуецца мярцвячынай і мае чорнае апярэнне, а чорны колер – колер смерці і

жалобы ў многіх культурах. З’яўляючыся цэнтральным у шатландскай баладзе “Два крумкачы” і англійскай “Тры крумкачы”, вобраз крумкача мае выразную некралагічную семантыку. Дадзены вобраз у баладах звязаны з асаблівасцямі гэтага жанру: баллады апавядаюць пра адну падзею (звычайна трагічную), пры гэтым абставіны і прычыны, якія папярэднічалі і прывялі да гэтай падзеі, даюцца толькі намёкам [4]. Адмоўнае значэнне мае вобраз крумкача і ў хрысціянскай культуры: ён лічыцца вестуном няшчасця, сімвалізуе хваробы, вайну і смерць [3, с. 48].

Аднак часта крумкач можа не мець негатыўнага значэння і выступаць выключна як носьбіт ведаў. Такія прыклады вядомыя яшчэ ў скандынаўскай міфалогіі: крумкачы Хугін і Мунін. Яны штодня лёталі па ўсім свеце, збіралі звесткі пра ўсё, што адбывалася, і расказвалі пра гэта Одзіну: *Два крумкачы сядзяць у яго на плячах і шэпчаць на вуха пра ўсё, што бачаць ці чуюць. Хугін і Мунін – так іх называюць. Ён адпраўляе іх на досвітку лётаць над усім светам, а да сняданку яны вяртаюцца. Менавіта ад іх і пазнае ён усё, што робіцца на свеце. Таму яго называюць Богам Крумкачоў. Так тут пра тое гаворыцца:*

*Хугін і Мунін
над светам без стомы
гатоўя лётаць ... [5, с. 37]*

Лётае па ўсім свеце і ўсё ведае і крумкач у адным з варыянтаў беларускай баллады “Тры птушачкі ля забітага малойчыка” [2, с. 155]:

*Лятаў жа я на сіняму мору, на чыстаму полі,
Відаў дзіву дзіўную, чуду чудную:
Ляжыць над кустом цела белае,
Ніхто к тому целу не прыступіцца.*

Гэтыя словы чуюць маці, сястра і жонка забітага і ў выглядзе птушак (звычайна – ластавак) прылятаюць да забітага хлопца.

Пра смерць галоўнага героя ведае, на гэты раз, сокал у іншым варыянце гэтай жа баллады. Калі яго пытаюць, што ён бачыў, той адказвае:

*Ой, відаў, відаў зялёна жыта,
А ў тым жыцце казака ўбіта[га].
Убіта[га], ўбіта[га] – не схаронена[га].*

Ай, парасла трава скрозь раберачка.

Парасла трава скрозь раберачка,

Ой, абкірела кроў кругом сэрдацька [2, с. 153].

У іншых варыянтах баллады птушкамі, якія ведаюць пра лёс хлопца, могуць выступаць *гусі серыя, лебедзі белыя* [2, с. 154].

Хочуць нешта даведацца ад птушак і галоўныя героі іншых беларускіх баладаў. Часта адказ, які не задавальняе галоўнага героя, прыводзіць птушку да смерці. Так, у баладзе “Забіты арол” [2, с. 447] ... *пазубляў малойчык варанья коні і вырашыў спытацца ў арла пра тое, дзе яны. Калі ж птушка адказала, што не бачыла іх, хлопец узяў стрэльбу ды застрэліў арла на дубе. Прычым матыў такога жорсткага ўчынку галоўнага героя незразумелы. А на тым месцы, куды ўпаў арол, з’явілася царква.*

У баладзе “Зязюля – вястушка смерці” [2, с. 593] птушка дапамагае галоўнаму герою, папярэдзіўшы пра небяспеку. У творы сястра вышыла свайму брату новую кашулю ў падарожжа, але той заблукаў у лесе. Убачыўшы на дубе зязюлю, хлопец звярнуўся да яе:

*Ты зязюлька-сястрыца,
Ты вякуеш-кукуеш,
Паверх лесу лятаеш,
Ўсе дарожачкі знаеш,
Ўсе дарожкі-пуці,
Куды молайцу прайсці.*

Але зязюля адказвае, што не ведае ўсіх дарог, ды ведае толькі адну сцяжыну да студні. Калі хлопец туды пойдзе, дык знойдзе сваю смерць:

*Калі ты туды пойдзе,
І табою надрубаюць.
І табою надрубваюць,
Галавою надмосцяць.*

Гэтым папярэджаннем балада і завяршаецца, але дае спадзеў на тое, што хлопец прыслухаецца да парады.

Такім чынам, балады пра птушак, якія валодаюць здольнасцю размаўляць, характэрныя як да баладнай традыцыі Брытанскіх выспаў і Паўночных краін, гэтак і Беларусі. Аднак маюцца і некаторыя рэгіянальныя адметнасці. Вобраз крумкача ў шатландскіх і англійскіх баладах выключна адмоўны. У беларускіх баладах ён можа быць нейтральным носьбітам адмысловай інфармацыі. У шатландскіх, англійскіх і шведскіх баладах птушкі звычайна дапамагаюць тым, хто трапіў у бяду, становячыся вестунамі і перадаючы звесткі іх блізкім ці каханым. У той жа час у беларускіх баладах птушкі часцей даюць парады (папярэджаюць пра небяспеку), а не выконваюць нейкія дзеянні.

Спіс літаратуры

1. Английские народные баллады : сб. / худож. А. Лурье. – СПб. : Лань, 1997. – 241 с.
2. Балады : у 2 т. / рэдкал.: К.П. Кабашнікаў, В.І. Ялтаў (гал. рэд.) [і інш.] ; укл. уст. артыкул і камент. Л.М. Салавей. – Мн. : Навука і тэхніка, 1977. – Т. 1. – 784 с.
3. Бидерманн, Г. Энциклопедия символов / пер. с нем. ; общ. ред. и предисл. И.С. Свенцицкой. – М. : Республика, 1996. – 335 с.
4. Семейн, Л.Ю. Орнитологическая символика в англо-шотландской балладе : когнитивный аспект / Л. Ю. Семейн // Гуманитарное знание. – Омск : Изд-во ОмГПУ, 2006. – № 9. – С. 25–29.
5. Снорри Стурлусон. Младшая Эдда / изд. подг. О.А. Смирницкая, М.И. Стеблин-Каменский. – Л. : Наука, 1970. – 138 с.
6. Jonsson, B. Sveriges medeltida ballader, utgivna av Svenskt visarkiv. Naturmytiska visor : i 9 band / Bengt R. Jonsson (huvudred.) [och andra]. – Stockholm : Almqvist & Wiksell international, 1983. – В. 1. – 495 s.